Jaap A. van der Veer

Mijn vader Anne Jacob van der Veer (1900-1978)

Jaap A. van der Veer

Mijn vader Anne Jacob van der Veer (1900-1978)

Gepubliceerd in augustus 2022 in "Album van Koudum," op de website van Stichting Histoarysk Koudum, historisch.koudum.nl

Anne van der Veer en Wiebe Haytema in de dobbe, 31 augustus 1958. Deze foto heb ik zelf genomen. Mijn vader was trots op zijn geweer. Dat zie je ook aan het feit dat hij zijn gezicht liet zien bij dit evenement in de Sândobbe.

Als hitler toch de oorlog had gewonnen,
wat weinig had gescheeld met die v-2,
Hadden we dan nog levensmidd'lenbonnen,
of viel de toestand achteraf best mee?
We kwamen zonder een niet-jood verklaring
weer op normale wijze aan de poen
En er was geen verzekerde bewaring
voor de zigeuners die geen mens iets doen
Er zou geen jood en geen zigeuner meer bestaan
als het net even anders was gegaan.
...
Willem Wilmink.

‘Als het net even anders was gegaan’

Nog maar enkele jaren geleden keek ik voor het eerst in de kist met spullen, nagelaten door mijn vader Anne Jacob van der Veer. De inhoud haalde oude herinneringen naar boven en bracht mij op het idee om zijn verhaal op te schrijven. Hij was een eigenzinnige en gesloten man, niet gemakkelijk voor zijn omgeving en ook niet voor zichzelf. Hij lachte bijna nooit. Uiteindelijk werd hij tuinder te Koudum, net als zijn vader en enkele broers. Maar toen hij jong was had hij een heel andere droom.

Tussen zijn spullen vond ik foto’s en enkele documenten uit de periode die hij in de VS heeft doorgebracht. Ik wist dat hij daar geweest was omdat hij er af en toe iets over losliet. Bij terugkeer was hij niet meer dezelfde. Hij sloot zich in 1934 aan bij de Nationaalsocialistische Beweging, de NSB en, halsstarrig als hij was, is hij altijd lid gebleven, ook in de oorlog. Mijn vader was een socialist, geen verrader, in tegendeel want hij gebruikte soms zijn invloed om mensen vrij te krijgen. Na de oorlog ben ik als kind dan ook nooit gepest, zoals vele andere kinderen van een NSB-vader.

Waarom ik dit vertel? In de eerste plaats omdat het een bijzonder verhaal is; ik ken niemand met een geschiedenis als die van mijn vader. Dat wil niet zeggen dat ik er trots op ben. Beslist niet! Daarmee doel ik uiteraard op zijn politieke keuze en alles wat daarbij hoort. Was hij maar lid geworden van een andere socialistische beweging. Helaas heeft hij zich mee laten slepen door het populisme van Mussert en zijn vrienden. Hij was niet de enige en hoorde niet bij de meelopers die na 1940 aanhaakten. Door zijn belevenissen in de VS begrijp ik wat de aanleiding was. Denk niet dat het mijn bedoeling is het goed te praten, al zou ik sommige zaken liever achterwege laten.

Het moeilijkst om onder ogen te komen is zijn Jodenhaat. Godzijdank liet hij het bij woorden. Hij had de gelegenheid om Joden aan te geven in de oorlog maar dat heeft hij niet gedaan. Zijn woede richtte zich op Joodse bankiers. Kapitalisme was verkeerd in zijn ogen maar Joodse bankiers hielden het in stand omdat ze er van profiteerden, daar komt het in het kort op neer.

‘Als het net even anders was gegaan’, het lied van Willem Wilmink, ik heb vaak geluisterd naar de uitvoering door Herman van Veen. En tijdens het schrijven van dit verhaal heb ik regelmatig aan deze woorden gedacht. Ik weet dat mijn vader getwijfeld heeft over zijn lidmaatschap van de NSB, toen Hitler de oorlog begon en andere landen bezette en in 1940 Nederland binnenviel. Maar tegen beter weten in stelde hij zijn mening niet bij. Mijn vader had zich moeten verzetten, maar hij bleef Mussert en Hitler trouw, gewoon uit domme koppigheid. Als het net even anders was gegaan, stel je dat eens voor.

Het hele project is meer dan twee jaar onderweg geweest. Telkens werd het verhaal langer als me weer wat te binnenschoot. Ondertussen zocht Jan de Vries in de archieven en werd het beeld steeds completer en duidelijker. We hebben meerdere keren overlegd. Soms lag het werk stil omdat Jan geen tijd had, maar ook wel door mijn aarzeling. Hoe vertel je de moeilijke onderdelen van het verhaal en wat vindt de familie er van? Uiteindelijk sta ik volledig achter het eindresultaat, met dank aan Jan voor zijn hulp en onderzoek.

Jacob (Jaap) Anne van der Veer,

Koudum, 27 januari 2021

I. 'The American dream'

Anne, geboren en gestorven te Koudum, is de derde van zes zonen van Jacob Wabes van der Veer en Rutje de Boer. Bijna de hele familie bestond uit tuinders, maar Anne had daar niet zo veel mee. Op zijn zeventiende had de VS bij hem al een grote aantrekkingskracht! Om zijn droom te verwezenlijken nam hij in zijn tienerjaren Engelse les bij een mulo leraar. Tijdens de Engelse lessen nam hij contact op met een verre kennis van de familie, die in 1895 geëmigreerd was naar het noorden van de VS. Om destijds aan het werk te kunnen in de VS moest je daar een contact/kennis hebben en minimaal 18 jaar zijn. Anne was net 20 geworden toen hij op 14 mei 1920 voet aan wal zette in de haven van Hoboken New York. Hij stak de oceaan over op het stoomschip Noordam (I) van de Holland-Amerika Lijn. De passagierslijst op de website van Ellis Island geeft als beroep 'farm laborer' ofwel boerenknecht en als bestemming Dirk Jaarsma in het plaatsje Dante in South Dakota.

Op deze foto is Anne 17 jaar.

Anne heeft een half jaar gewerkt op een boerenbedrijf, zeer waarschijnlijk dat van Dirk Jaarsma in South Dakota. Dirks familie kwam van oorsprong uit Koudum. Hij overleed te Dante september 1921, 42 jaar oud, plotseling waarschijnlijk. Toen was Anne alweer vertrokken. Het verdiende geld gebruikte hij om door het land te reizen. Als eerste vertrok hij naar New York. In een van de buitensteden was werk in een doodskistenfabriek, waar hij een jaar lang gewerkt heeft. De plaatselijke bevolking had geen trek om in deze fabriek te werken, dus verdiende deze baan voor die tijd zeer goed.

1920, Anne (r.) werkt op een boerenbedrijf.

In een T-Ford naar het westen

Met een goed gevulde portemonnee, kocht Anne een auto, een Ford model T, aan de foto's te zien. Hij had een vriend in de VS, waarmee hij een plan maakte om naar Californië af te reizen, een totale afstand van 4.000 kilometer. Deze vriend, helaas weet ik zijn naam niet, vond Anne kennelijk geen passende naam en noemde hem daarom soms Andrew, maar ook dat voldeed blijkbaar niet en zo werd het Bill. En dat bleef zijn Amerikaanse naam.

'Mijn eerste T-Ford, voor de grote reis.'

De Ford had een vermogen van niet meer dan 20 PK. Anne en zijn vriend reden door de VS met een topsnelheid van 70 kilometer per uur, en de kruissnelheid was zestig. De wegen op de route naar Californië waren niet allemaal verhard. Daarom werd de reis, door onder andere de Death Valey, nog een hele klus. In dat gebied kunnen de temperaturen oplopen tot 50 graden Celcius. Ze bakten zelfs hun eieren op keien die meer dan 90 graden waren.

De reis naar Californië kostte een paar weken en dat was niet verwonderlijk, maar wel langer dan verwacht. En er waren enkele in onze ogen bizarre voorvallen. In de Death Valey zijn ze bijvoorbeeld in een zandstorm beland, die de auto bijna helemaal zandstraalde. Ook verbrandden de remmen tijdens de route op een dalende weg vanaf een hoge hoogte met vele scherpe bochten. Het ging soms maar net goed en de laatste bocht was de gevaarlijkste. Daarna kon de auto uitrollen op het rechte stuk van de weg. Gelukkig was er een kilometer verder een typische Amerikaanse garage met tankstation, waar ze de remblokken konden vervangen. De garage-eigenaar gaf aan dat het vervangen van de remblokken geen incident voor hem was. Het gebeurde regelmatig en daarom hadden ze remblokken voor de Fords volop in voorraad.

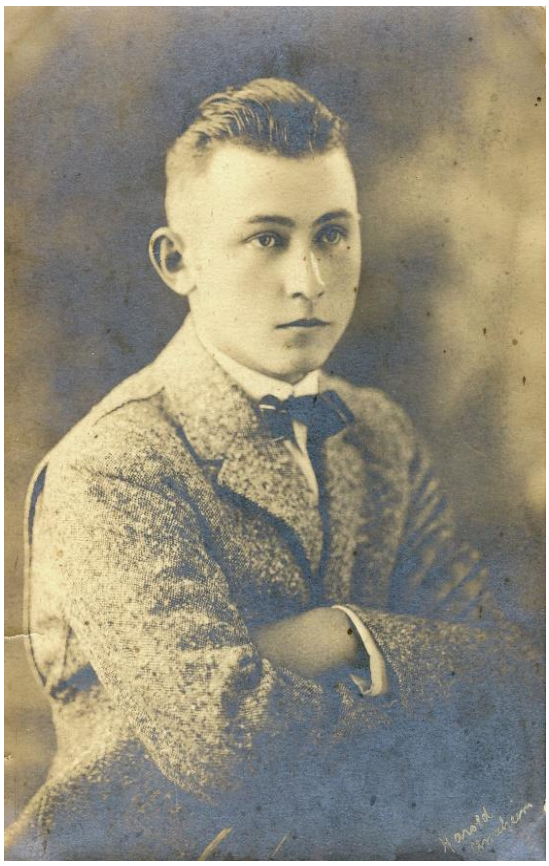

Annaheim, ongeveer 23 jaar. Een keurig nette 'American boy', die Bill genoemd werd.

Boormeester in Anaheim

Het einde van de rit was Anaheim, een stad vlakbij Los Angeles in Californië. Daar heeft hij het gezandstraalde Fordje ingeruild voor een van hetzelfde model want overspuiten was net zo duur als een halve auto. Hij vond snel een baan. In deze omgeving zat toen veel olie en Anne, die ook hier doorging voor Bill, kon aan de slag bij een oliemaatschappij. Binnen twee jaar had hij zich opgewerkt tot boormeester op één van de torens. Het waren allemaal stalen installaties in grote aantallen. De eerste twee jaar zat hij in een kosthuis. Daarna kocht hij zelf een huis en nog een keer een andere T-Ford. Het kon niet op, zo lijkt het. Het waren de rijkere jaren in de VS, toen nog het land van de onbegrensde mogelijkheden.

Anne, tweede van rechts met zijn collega's van de boorinstallatie. De man in het midden lijkt de baas want zijn kleren zijn niet met olie besmeurd. Op een van de andere foto's staat Anne in nette kleren naast een man met dezelfde vierkante kin.

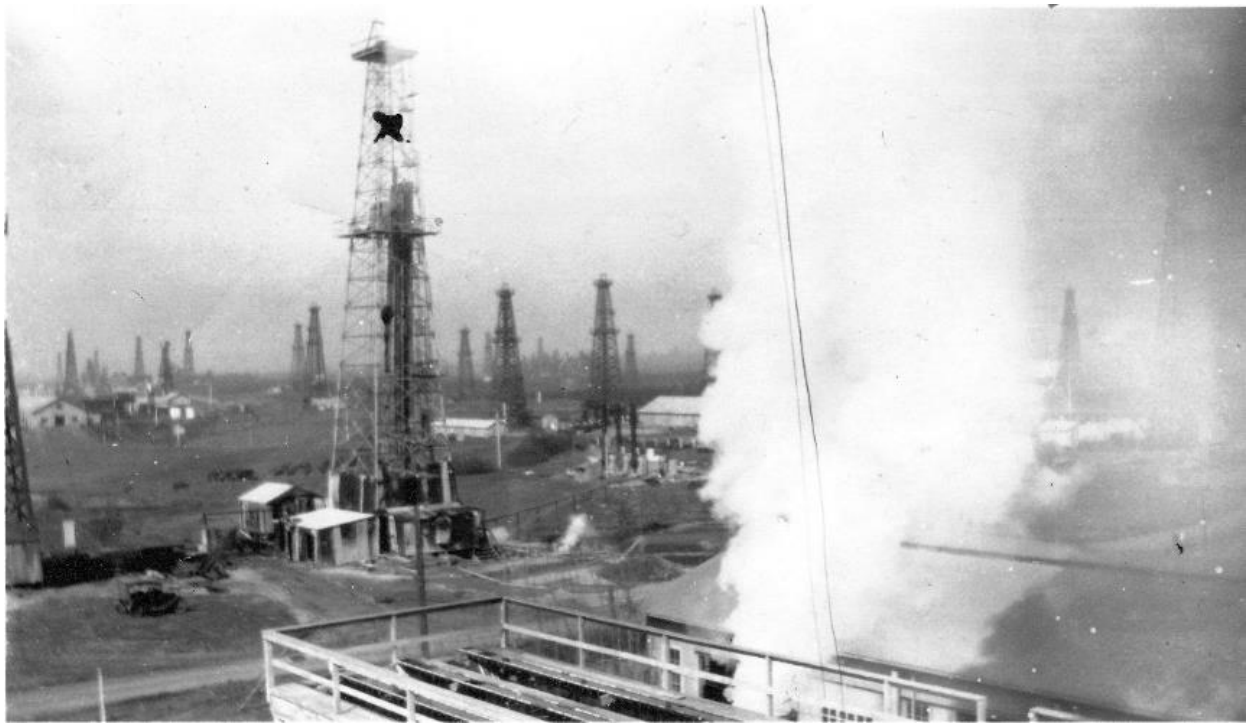

Anne bevindt zich in de voorste toren bij het kruisje. Er zijn nog twee foto's waarop hij aan de kruisjes te zien bovenop zo'n boottoren moet staan. Hij werkte mogelijk op het olieveld Huntington Beach. De eerste boortoren daar werd in 1920 in gebruik genomen.

Old Home (l), waarschijnlijk het kosthuis waar hij logeerde. En rechts het huis te Anaheim dat hij kocht van zijn in Amerika verdiende geld.

Beuhbn

Toen mijn vader in Amerika verbleef lag het land droog. Dat wil zeggen: Er mocht geen alcohol verkocht of gedronken worden. Als gevolg werd er enorm veel illegale drank gestookt en verhandeld. Hij was met een vriend een keer op het platteland bij een varkensboer. Toen zij aankwamen waren al zijn varkens dronken. Ze waren gevoerd met het pulpafval van een illegale stokerij. Het zien van deze grote koppel varkens die stomdronken over elkaar heen buitelden was zo raar dat het beeld hem altijd is bijgebleven. Dat mijn vader in Amerika in aanraking is geweest met sterke drank merkte ik toen ik hem vertelde dat ik een fles 'boerbon' had gekocht, een Amerikaanse whiskysoort. 'Dat seist ferkeard,' bromde hij toen, en met een vet Amerikaans accent: 'beuhbn, dat is beuhbn.' In Koudum dronk hij bijna nooit alcohol, maar toen heeft hij wel een glaasje gehad geloof ik.

Jagen

Een van de documenten in de kist is een 'hunting license' een jachtakte van de staat California. Jagen was de grote hobby van mijn vader. De akte gaf hem het recht om er meerdere geweren op na te houden. Het bemachtigen van zo'n akte is zelfs vandaag de dag nog betrekkelijk eenvoudig in de VS; laat staan destijds. Ruimte genoeg; het inwonersaantal was in 1920 ongeveer 107 miljoen, nu in 2019 bijna 330 miljoen.

Het jagen heeft hij verder zijn hele leven beoefend. Bij ons stond dan ook geregeld wild op tafel. Ik was er geen liefhebber van, alleen houtduiven vond ik wel lekker. Maar die beesten kunnen heel oud worden. En hoe ouder hoe taaier. Sommige exemplaren waren door de taaiheid niet gaar te krijgen en oneetbaar.

Een haas moet je een tijdje laten besterven voor hij in de pan gaat, anders is het vlees taai. Bij ons hingen die beesten dan een dag of wat in het schuurtje. Mijn beppe Tjitske wilde eens hazepeper maken. Ze had er weinig ervaring mee. De versgeschoten haas die ze van mijn vader had gekregen stonk toen ze hem in de pan deed. Ze dacht dat het zo hoorde, maar hij was te ver heen, ze had hem veel te lang laten hangen. Toen de hazepeper op tafel kwam stonk haar hele huis naar de dood. Wij waren op bezoek maar het was te erg, niemand heeft er een hap van gegeten.

Samen met Haitze de Jong trok mijn vader er wel eens op uit om eenden te schieten. Haitze had een bootje in een schiphuis bij Galamadammen. Op een dag zouden ze weer samen op jacht. Het werd een uitje dat mijn vader nog lang is bijgebleven. Wat was het geval? Bij het ouder worden kreeg Haitze last van vergeetachtigheid. Mijn vader had niet in de gaten dat Haitzes geweer geladen en ontgrendeld was. Dit werd duidelijk toen ze in het schiphuis waren. Bij het inladen van het bootje klonk een schot. Gelukkig ging de hagel door het dak.

Mijn broer Sieb heeft het jagen van mijn vader geleerd. Met hem liep het niet goed af. Gelukkig heeft mijn vader niet meer hoeven meemaken dat Sieb is omgekomen door een schot uit zijn eigen geweer. Dit was de slechtste dag van mijn leven. Het was al tien uur geweest en ik was bij Andante in Bolsward toen er werd gebeld en ik aan de telefoon moest komen. Sieb was niet thuisgekomen van het jagen. Hij maakte wel eens een praatje bij een boer in de stal, maar zo laat; ik voelde meteen dat het niet goed zat. Met 150 op de teller naar Koudum. Een grote zaklamp en batterijen gehaald op de zaak. Sieb zijn bus stond waar nu de manege is, daar had hij zijn tuin. Zijn jachtterrein lag daar ook in de buurt, tussen de Tjalke van der Walstraat en de Dammenseweg. De rondweg was er toen nog niet. Het is nu allemaal grasland maar er stonden toen nog bomen van een oude appelhof, die men wel Siberië noemde. Pieter de Jong was er bij - Sieb was de partner van zijn zuster. Samen het veld in en zo vonden we hem aan de slootkant bij een boom. Ik jankte en vloekte van verdriet, onmacht en woede alles tegelijk.

Het was een dom ongeluk. Mijn theorie is dat Sieb een eend had geschoten en dat het beest vleugellam was maar nog leefde. Eenden duiken onder water in zo'n geval, met de snavel boven water voor lucht, dat had mijn vader wel eens verteld. Sieb kende de gevaren van een vuurwapen maar heeft waarschijnlijk toch met geladen en ontgrendeld geweer in het water staan roeren en is toen de trekker achter een takje blijven haken.

Jager gedood door schot uit eigen jachtgeweer

KOUDUM - Nabij een boomwal bij Koudum is even na middernacht het stoffelijk overschot gevonden van de 38-jarige Koudumer, de heer S. van der Veer. De heer Van der Veer, die sinds gistermiddag drie uur alleen op jacht was gegaan, blijkt door een schot in de borst uit zijn eigen dubbelloops jachtgeweer om het leven te zijn gekomen. De heer Van der Veer stond bekend als een goed jager. Het ongeval moet zijn gebeurd, toen het slachtoffer met de kolf van zijn geweer aan het zoeken was, waarbij een schot is afgegaan.

De politie in Koudum werd gisteravond even na tien uur gealarmeerd, omdat de heer Van der Veer niet op het afgesproken tijdstip, half zes, was thuisgekomen. Hierop zette de politie een zoekactie op touw. Even na twaalf uur vannacht vond een broer van de heer Van der Veer het stoffelijk overschot.

Leeuwarder courant 7 november 1980.

Lucille

Anne kreeg verkering en al na een paar maanden werd er getrouwd. Dat ging te snel denk ik want na een paar jaar waren ze al weer gescheiden. Haar naam was Lucille, maar verder vertelde hij weinig. Ik wist eerst dan ook bijna niets van haar, zelfs haar achternaam niet. Zij is geboren in Geddes South Dakota (SD). Dit staat op de 'Declaration of Intention' die hij in 1923 tekende als Andrew Jacob Van Der Veer. Alleen haar voornaam staat genoemd en dat ze getrouwd waren. Hun adres was 113 Northwest Street te Anaheim, California. Geddes ligt maar een kleine zeventig kilometer van Dante, waar Annes Amerikaanse avontuur begon. In America geldt zo'n afstand als 'round the corner'. Beide plaatsen vallen bovendien onder Charles Mix county. Toch lijken Anne en Lucille elkaar te hebben ontmoet in Anaheim waar Lucille Mary Chaffee, zoals ze blijkt te heten, studeerde aan de plaatselijke Union Highschool.

Anne met zijn Amerikaanse liefde Lucille, poserend voor de T-Ford. Zij lijkt een knappe dame. Het huwelijk hield volgens mijn vader ongeveer een jaar stand, maar volgens mijn moeder was het een paar jaar. Waarom ze uit elkaar gingen heeft hij nooit verteld.

Lucille is geboren te Geddes (SD) 23 februari 1903 als dochter van John Elias Chaffee en Mary Myrtle Gavin. In de index van het geboorteregister staat alleen haar tweede naam Mary. Dit moet een vergissing zijn want twee jaar later staat ze in het bevolkingsregister van Mitchell (SD) als Lucille. In het bevolkingsregister 1920 staat ze als Lucile M. Chaffee. Het gezin woonde toen in het plaatsje Geraldine in de staat Montana. Haar vader gaf timmerman op als beroep. Lucille had een zusje met de naam Louetta of Lovetta E. Chaffee, geb. Davison (SD) 30 november 1905.

Anne en Lucille trouwden in Santa Ana, California 6 januari 1923, het is vlakbij Anaheim. Wanneer precies en waar de scheiding is voltrokken is niet bekend. Waarschijnlijk was het al voor 1925 hoewel het adresboek van dat jaar hen nog noemt als paar: 'Van der Veer, Andrew J. (Lucile) Oil worker, head of household, 107 West North, Anaheim.' In de vermelding van 1930 is Lucille's naam niet meer opgenomen.

Form 2203
U. S. DEPARTMENT OF LABOR
NATURALIZATION SERVICE

TRIPLICATE
[To be given to the person making the Declaration]

No. 754

UNITED STATES OF AMERICA

DECLARATION OF INTENTION

☞ Invalid for all purposes seven years after the date hereof

State of California.
County of Orange } ss:

In the Superior Court of Orange County.

I, ANDREW JACOB VAN DER VEER, aged 23 years, occupation Oil Worker, do declare on oath that my personal description is: Color White, complexion Light, height 5 feet 8½ inches, weight 145 pounds, color of hair Lt. Brown, color of eyes Blue other visible distinctive marks None.

I was born in Koudum, Friesland, Netherlands, Holland on the 20th day of April, anno Domini 1900; I now reside at 113 Northwest Street, Anaheim, California.
(Give number, street, city or town, and State.)

I emigrated to the United States of America from Rotterdam, Holland. on the ~~vessel~~ Steamship Noordan; my last
(If the alien arrived otherwise than by vessel, the character of conveyance or name of transportation company should be given)
foreign residence was Koudum, Netherlands; I am ..... married; the name of my wife is Lucille; she was born at Geddes, South Dakota. and now resides at 113 Northwest Street, Anaheim, California.

It is my bona fide intention to renounce forever all allegiance and fidelity to any foreign prince, potentate, state, or sovereignty, and particularly to Wilhelmina, Queen of the Netherlands, of whom I am now a subject; I arrived at the port of Hoboken, in the State of New York, on or about the 14 day of May, anno Domini 1920; I am not an anarchist; I am not a polygamist nor a believer in the practice of polygamy; and it is my intention in good faith to become a citizen of the United States of America and to permanently reside therein: SO HELP ME GOD.

Andrew Jacob Van der Veer
(Original signature of declarant)

Subscribed and sworn to before me in the office of the Clerk of said Court this 23 day of May, anno Domini 1923

[SEAL]

J. M. Backs
Clerk of the Superior Court.
By Grace Little Deputy. Clerk.

GOVERNMENT PRINTING OFFICE

14—1170

De 'Declaration of Intention' van 23 mei 1923.

Op vakantie in Nederland

Anne had het goed en stak dat niet onder stoelen of banken. In 1926 had hij genoeg geld verdiend voor een vakantie van twee maanden om in Koudum familie en kennissen te bezoeken. Maar het viel hem allemaal wat tegen. Zijn jeugdherinneringen aan Koudum waren toch anders en zijn toekomst lag in de VS, dacht hij toen nog.

Anne derde van rechts in 1926, als man van de wereld op de terugreis van het tripje naar Nederland, zijn modieuze schoen op zijn pet tegen het wegwaaien. Of was het voor de foto? Wie de anderen zijn is niet bekend. Met de vrouw naast hem zit hij op de onderstaande foto vooraan. Hij stuurde deze foto's met nog vier naar zijn ouders en schreef achterop dat ze niet moesten denken dat hij verkering had.

HOLLAND-AMERIKA LIJN

N.A.S.M. — Nederlandsch-Amerikaansche Stoomvaart Maatschappij

TELEGRAM-ADRES:
AMERICANO ROTTERDAM.
TELEFOON No. 5803.

POSTREKENING 62651.
KANTOOR ROTTERDAM.

AFDEELING PASSAGE.

Passage-Kantoren en Generaal-Agentschappen:

		Telegram-Adressen:
ROTTERDAM	Wilhelminakade	Americano
Amsterdam	Damrak 75	Americano
Boulogne-sur-Mer.	Rue des Écoles 32bis	Nasm
Parijs	Rue Scribe 4	Nasm
Berlijn	Unter den Linden 14	Traveler
Leipzig	Grimmaischestrasse 21	Americano
Weenen	IV Wiedener Gürtel 12 I Kärntnerring 6	Nasm
Budapest	VII Thökölly ut 10	Nasm
Praag	Václavské Nám. 2	Nasm
Warschau	Marszalkowska 151	Nasm
Lemberg	Sykstuska 24	Hollandlinie
Riga	Kaufstrasse 4	Hollandlinie
Agram	Zrinjski Trg. Br. 8	Nasm
Genève	Grand Quai 24	Nasm
Luzern	Schwanenplatz 3	Nasm
Zürich	Bahnhofstrasse 46	Nasm
Londen	18/19 Pall Mall, S.W. 1	Holmerica
New York	24 State Street	Netherland
Chicago, Illinois	138 North Lasalle Street	Netherland
Boston, Mass.	80 State Street	Amerkano
Philadelphia, Pa.	1531 Walnut Street	Netherland
Pittsburgh, Pa.	1503 First National Bank Building	Netherland
San Francisco, Cal.	401 Market Street	Netherland
St. Louis, Mo.	509 North 12th Street	Netherland

Het vervoer van Passagiers geschiedt uitsluitend op de in het Passagebiljet omschreven voorwaarden.

Adres voor Brieven: HOLLAND-AMERIKA LIJN, ROTTERDAM.

Rotterdam, 24 Maart 1926.-

JM.

Den Heer A.v.d. Veer
p/a den Heer E. Mensonides
K o u d u m.

TWEEDE KLASSE.

Biljet No. 34781

S.S. " NIEUW AMSTERDAM" 1. April 1926.

Naar aanleiding van Uwe aanvrage reserveerden wij in de tweede klasse van bovengenoemd stoomschip:

het heerenbed 379 C.

tegen den prijs van Fl.357.50 (incl. Am. Headtax ~~xxxxxxxxxxxx~~).

Indien Uw biljet nog niet volbetaald mocht zijn, verzoeken wij U er nota van te nemen, dat de restpassage uiterlijk drie weken vóór vertrek moet zijn voldaan. Bij het remitteeren van het restpassagebedrag moet het voorloopig passagebiljet eveneens ter kwiteering worden ingezonden.

Het door de Amerikaansche Autoriteiten vereischte geneeskundig onderzoek vindt plaats op:

D I N S D A G, 30. Maart 1926.-

U gelieve op dien dag tusschen 9 en 12 uur 's morgens of van 1,30 tot uiterlijk 3,30 uur des namiddags te onzen kantore, Wilhelminakade Rotterdam, te komen en Uw passagebiljet, alsook Uw paspoort met Immigratie-visum van den Amerikaanschen Consul mede te brengen; PASSAGIERS, DIE ZICH NIET AAN HET GENEESKUNDIG ONDERZOEK HEBBEN ONDERWORPEN, WORDEN NIET AAN BOORD TOEGELATEN.

Hoogachtend,
HOLLAND-AMERIKA LIJN.

Bijlagen: Afvaartlijst No.
Circ. No.

De terugreis boekte Anne in Koudum bij Eeuwke Mensonides die het agent was van de Holland-Amerikalijn. Het schip 'Nieuw Amsterdam' (I) vertrok op 1 april 1926 vanuit Rotterdam. Op de passagierslijst staat 'carpenter', timmerman, als zijn beroep, Anaheim als laatste domicilie en J.C. Schaper in de plaats Ho-ho-kus (New Jersey) diende als bekende en bestemming. De reissom was fl. 357.50. Het weekloon van een arbeider in Nederland was omstreeks 1925 hooguit twintig gulden.

Beurskrach 1929

Na terugkeer uit Nederland settelde hij zich in Amerika, naar hij dacht voorgoed. Hij had plannen om het Amerikaans burgerschap aan te vragen. Na twee of drie exemplaren van het oude model T-Ford, kocht hij het nieuwe sportieve model, met afneembaar dak. Vol trots ging hij ermee op de foto.

Op veel foto's staan vrienden of collega's. Ik weet hun namen niet. Anne staat er bijna altijd met ontbloot hoofd op. Hier poseert hij, in het donkere jasje, voor zijn nieuwe T-Ford. 'De voorste car, een T-Ford, dat is mijn.' Het lijkt de Touring van 1926, met elektrische starter, accu en dynamo. De nieuwprijs was destijds 375 dollar.

Een nieuwe auto, mogelijk vers uit de fabriek, en op de foto's lachende gezichten, zelfs dat van mijn vader; hier lijkt alles nog voorspoedig te gaan. Dat zou snel veranderen want de beurskrach in 1929, de grote depressie, haalde een dikke streep door zijn goede leven. Plotseling was de welvaart in de VS voorbij. De werkeloosheid was groot, gemiddeld 25% en in enkele staten zelfs boven de 40%. Bijna de hele middenklasse in de VS verloor een goot deel van de koopkracht. 700 banken gingen failliet en de Dow Jones zakte van 381 naar 41 punten. Anne raakte zijn goedbetaalde baan in de oliesector kwijt, met als gevolg dat hij de hypotheek niet meer kon opbrengen en de bank zijn bezittingen opeiste.

Dit is mogelijk de nieuwe T-Ford van Anne. De onbekende man lijkt een beetje op een van de heren uit het groepje aan boord van de 'Nieuw Amsterdam'.

Mijn vader vertelde dat ook zijn vriend in de problemen raakte. Met hem ging het nog slechter. In de hoop op betere tijden leende hij tegen een hoge rente extra geld bij Joodse bankiers. Dat pakte verkeerd uit; in plaats van beter ging het alleen maar slechter met de economie. De vriend zat opgezadeld met een dubbele schuldenlast die zo zwaar drukte dat hij het uiteindelijk niet meer zag zitten en zelfmoord pleegde.

Deze gebeurtenissen maakte op Anne een diepe indruk en zo ontwikkelde hij een groot wantrouwen tegen het grootkapitaal en tegen zakenlieden, vooral Joodse bankiers moesten het bij hem ontgelden. Ze wisten volgens hem buiten schot te blijven tijdens de crisis en leken er zelfs aan te verdienen, terwijl het met de arbeiders slechter en slechter ging.

II. Terug naar Koudum

In 1930 stond Anne nog ingeschreven te Anaheim, als gescheiden man en huurder van een kamer, op het adres 407 South Los Angeles Street (nu genaamd South Anaheim Boulevard). Zijn beroep was toen niet meer 'oilworker', maar bediende in een zogenaamde 'Soda Fountain', een gelegenheid, ontmoetingsplaats, waar koolzuurhoudende frisdrank werd gemaakt en verkocht. Ze waren tamelijk populair tijdens de drooglegging. Soms waren het zelfstandige horecagelegenheden, maar vaker maakten ze deel uit van een apotheek of een grote winkel.

Op 8 juni 1931 zat hij aan de oostkust en dacht Anne nog in Amerika te kunnen blijven. Hij had stappen gezet om Amerikaans burger te worden. Om die reden gaf het Nederlandse consulaat in New York hem een paspoort met de geldigheid van een half jaar. In die periode moest hij een besluit nemen. Hij gaf tuinder op als beroep en het paspoort vermeldt als adres Midland Park (Bergen county) New Jersey. Dat is maar enkele kilometers van Ho-Ho-Kus, de woonplaats van J.C. Schaper in 1926. Mogelijk probeerde hij daar als tuinder aan de slag te komen. Of was het al een voorschot op het einde van het Amerikaanse avontuur?

Meerdere Schapers emigreerden naar deze omgeving. In 1914 de fam. Rein Schaper, geb. Workum 12 mei 1864, en in 1923 een deel van het gezin van diens broer Jan Schaper, geb. Molkwerum 16 nov. 1869, met dat van Jans zoon Wybren (William) geb. Scharl 6 augustus 1896. De bedoelde J.C. Schaper is waarschijnlijk Jan Schaper want met hem had Anne een duidelijke relatie: Jan is nl. de schoonvader van Annes oudere broer Wabe, geb. 1896.

Met baantjes spaarde Anne waarschijnlijk het geld bijeen om terug te keren naar Koudum. Eenmaal thuis in 1931, werd Bill weer Anne en uiteindelijk toch tuinder. In 1936 is hij in Koudum getrouwd met mijn moeder Sjoerdje, dochter van Siebren en Tjitske van der Werf. Mijn grootouders hadden een kruidenierszaak op de Hoek, het kruispunt Hoogstraat Hoofdstraat, in het pand Hoogstraat 8. Toen zij stopten heeft mijn moeder daar nog een aantal jaren een modiste zaak gehad, waar ze vooral dameshoeden maakte. Ze verdiende zeer goed, wel drie keer zo veel als mijn vader met zijn tuin, maar dat was zijn eer te na en toen is ze gestopt en kwamen de magere jaren. In die tijd was het een schande dat de vrouw bleef werken. Ze kregen vijf kinderen waarvan ik de oudste ben, geboren in 1938.

Mijn ouders hadden een zeer moeizame relatie, die met de jaren slechter werd. Veel wil ik er niet over kwijt. Laten we het er maar op houden dat Anne niet de makkelijkste was en dat Sjoerdje vond dat ze niet in de wieg was gelegd om een huismoeder te zijn. Dat ze bij elkaar bleven is eigenlijk onvoorstelbaar. Het zal wel met de trots van mijn moeder en de halsstarrigheid van mijn vader te maken hebben.

Mijn grootouders Siebren en Tjitske van der Werf, met hun dochter en enig kind Sjoerdje.

NSB

De situatie die mijn vader thuis aantrof was niet veel beter dan die hij in Amerika had achtergelaten. Ook Nederland leed onder de crisis. In Koudum zag hij veel armoede, en onder de tuinders de frustratie over het doordraaien van de oogst bij te groot aanbod. Het hele dorp stonk soms naar rottende kool als de oogst weer eens op de mestvaalt was beland. Al het harde weken voor niets met armoede op de koop toe.

Alle tegenslag was blijkbaar teveel voor mijn vader. Het heeft zijn karakter veranderd en hij is nooit meer de oude geworden. Woede en wantrouwen stonden voorop in zijn denken. Zo vond hij de weg naar het gedachtegoed van Nationaal Socialisten.

Al in de VS na de beurskrach voelde hij zich aangetrokken tot het socialisme als bescherming van de werkende klasse en ontstond bij hem het idee dat een krachtige man aan het roer, een socialist, de enige manier was om de welvaart eerlijk te verdelen. In 1931 werd de Nationaal-Socialistische Beweging opgericht de NSB, en in 1934 is hij lid geworden. In Anton Mussert zag hij de sterke man die alle problemen wel even op zou lossen. Hij plaatste grote 'Volk en Vaderland' propagandaborden in zijn tuin.

Na de Duitse inval in Nederland hield mijn vaders geloof in het Nationaal Socialisme en een sterke leider stand. Zelfs toen Hitler zich meer en meer als een dictator begon te ontplooien en de NSB fascistische trekjes kreeg. Daar was hij het niet mee eens en zijn twijfel groeide, toch is hij altijd NSB-lid gebleven. Tussen zijn spullen trof ik NSB-lectuur aan, zoals de *Nationaal Socialistische Almanak* (1944) en twee speldjes. Hij was op papier tevens een van de leden van de Vierschaar, een soort interne rechtbank. Dit is voor mij wel een dieptepunt, maar hij is in die functie nooit actief geweest. Gelukkig maar.

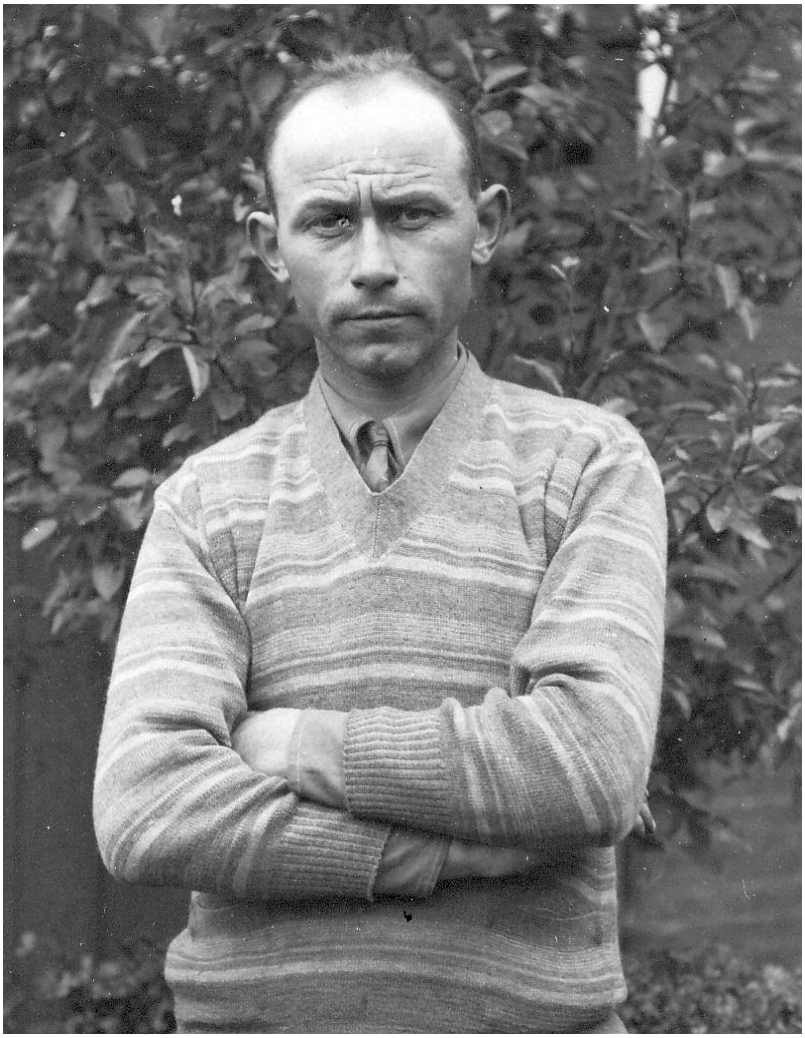

1936, Anne is 36 jaar. Een kritische blik in plaats van een lach op zijn gezicht. Er zijn meerdere foto's waarop hij zo indringend in de lens kijkt.

Geen verrader

Bij zijn NSB-lidmaatschap hoorde ook dat mijn vader tijdens de bezetting in contact stond met Duitse soldaten. Hij kende de kommandant van de eenheid die in Stavoren was gelegerd persoonlijk. Deze man sprak vloeiend Engels, zodat ze goed konden communiceren. Met de zijspan is hij meerdere keren bij mijn vader langs geweest, waar hij natuurlijk ook mijn moeder heeft ontmoet. De kommandant was het vaak niet eens met het gevoerde beleid van zijn overheid, maar 'Befehl ist Befehl', en anders kreeg je de kogel. Door mijn vader zijn goede verhouding met de kommandant, heeft hij ook mensen vrij gekregen.

Op een morgen kwam weduwe Couperus in paniek langs. Haar zoon Eppie was opgepakt door de Duitsers omdat hij hen had beledigd, en was naar Stavoren getransporteerd. Of mijn vader er iets aan kon doen, want van hieruit gingen ze op transport naar Duitsland. Weduwe Couperus en haar zoon runden een kleine bakkerij, zij deed de winkel en Eppie de bakkerij. Als Eppie op transport ging was ze haar zoon kwijt, en ze had geen inkomen meer. De winkel was gelegen aan de Smidsweg, het pand aan de rand van het kerkhof heeft nu nummer 6. Vader op de fiets met 'kussiebanden' op weg naar Stavoren. Daar vertelde hij aan de kommandant het probleem van de weduwe, en dat haar zoon wel meer vreemde uitspaken deed. Zoals: Als de Duitsers verliezen, kan onze koningin maar beter in Engeland blijven, want die deugd ook niet. De kommandant zou die zelfde dag de papieren voor het transport van Eppie regelen, maar zag daar van af. Vader kon Eppie meteen meenemen, en ze vertrokken op de fiets weer naar Koudum. Eppie fietsen, en mijn vader achterop.

Tjitske van der Werf, mijn grootmoeder, woonde in het oude schoolmeesterhuis in de Hoofdstraat op nummer 21. Het huis is later afgebroken om plaats te maken voor de winkel van schoenmaker de Boer. Zij heeft een paar keer onderduikers onderdak gegeven, onder wie een paar dagen een Joods meisje. Toen mijn vader dat ter ore kwam zat hij in een moeilijke positie. Hijzelf en de hele familie liep gevaar. Beppe Tjitske is daar toen mee gestopt. Hij wist ook dat bij Willem en Antje de Boer een klein Joods meisje in huis was: Rifka. Mijn vader en Willem waren neven. Hij verried dat meisje natuurlijk niet. Hij heeft Willem juist vaak gewaarschuwd voor het gevaar, en hem een keer getipt toen hij wist dat er een speciale opsporingsploeg naar Koudum zou komen.

Feikje, de dochter van drukker Johannes Hoekstra, heeft aan Jan de Vries verteld dat 'Van der Veer die bij de NSB was', haar vader waarschuwde toen hij vernam dat de Duitsers van plan waren een inval bij hem te doen, wegens zijn betrokkenheid bij het verzet. Zondagsmorgens ging vader vaak een ommetje maken over het hoog van Koudum. Op een keer zag hij een stel jongemannen snel wegduiken achter de hooiberg bij boer Martens, nu Kerkhoflaan 12. Hij riep naar hun dat het beter was dat hij dat niet zag. Na de oorlog vertelde een van de mannen, dat het een stel ondergrondsen waren compleet met wapens.

We woonden aan de Westeweg, met daar tegenover de tuin van mijn vader. Laat in de morgen kwam er eens iemand op de fiets langs vanuit richting boer Martens. Hij slingerde behoorlijk. Vader dacht die is dronken, of heeft net leren fietsen. Dichterbij gekomen zag hij dat de man, een vreemdeling, gekleed was in een soort overal, met rode zakdoek om de nek en een melkemmertje aan het stuur. Vader gokte, en groette met 'good morning', de man groette op de wijze terug, en ging er meteen als een speer vandoor. Hij zag zijn blunder in. En maar goed hij niet wist dat hij een NSB-lid had begroet. Vermoedelijk is het een neergeschoten bemanningslid van een geallieerd vliegtuig geweest.

Mijn moeder was een keer in de Hoofdstraat aan het winkelen, en hoogzwanger, toen een groep Duitsers van een man of vijftig langs marcheerde onder leiding van de kommandant. Hij herkende haar en gaf een commando aan de groep, allemaal het hoofd richting mijn moeder, ze schaamde zich rot en wou het liefst door de grond zakken. Mijn vader wilde niets te maken hebben met zwarte handel en verbood mijn moeder uitdrukkelijk om zich daarmee in te laten. Maar zonder dat hij het wist kocht ze wel eens melk rechtstreeks van een boer, dat ging zwart natuurlijk. Anders kregen we nooit ander eten dan van de tuin. Na de bevrijding werden alle NSB'ers in Koudum opgepakt behalve mijn vader. Omdat niemand hem wilde arresteren gaf hij zich zelf maar aan. Hij werd in afwachting van zijn berechting overgebracht naar het strafkamp in Sondel.

Het tribunaal

Om meer te weten te komen over het proces tegen mijn vader heeft Jan de Vries zijn dossier van het tribunaal ingezien, in het Nationaal Archief te Den Haag, op 14 september 2020. Dit is zijn verslag.

Er zijn twee dossiers uit het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging aangereikt die Anne van der Veer betreffen: CABR nr. 45856 en nr. 79511. Het laatste bevat alleen het verhoor van Anne op 27 april 1945 door verbalisant Kerst Haagsma van de marechaussee-post te Koudum. Het andere dossier bevat naast de gebruikelijke processtukken, zoals de dagvaarding, verhoren, tenlastelegging door het tribunaal en het vonnis, o.a. twee pasfoto's en diverse belastende documenten en brieven, zoals Annes NSB-pas - hij trad toe op 17 mei 1934 - met foto en opgeplakte zegeltjes als bewijs dat de contributie was voldaan; een kennisgeving d.d. 10 december 1943 van de NSB waarin Anne werd medegedeeld dat hij leider was van de Vierschaar kring Westergo; een bewijs van lidmaatschap d.d. 7 september 1941 van de Nederlandse Volksdienst; brieven die hij ondertekende met de NSB 'groetformule' Hou Zee!

Nergens in de stukken wordt Anne Jodenhaat verweten, terwijl het overduidelijk blijkt uit een brief in zijn dossier met datum 12 november 1940 gericht aan A. Tjallema te Finkum, waarin hij ook ageert tegen de kerk: 'De inwoners van deze plaats [Koudum] zijn nog voor 90 procent CH en AR [politieke partijen Christelijk Historische Unie en Anti Revolutionaire partij], en zoolang de N. Hervormde predikant van af de kansel voor de Joden bid, om van de andere maar niet te spreken, zal het en heele toer wezen eenige verandering te bereiken.' Haat tegen Joden en andere groepen was na de bevrijding geen kwestie, zelfs niet voor de rechters van het tribunaal. Het proces handelde over Annes foute politieke houding tijdens de bezetting.

Anne verklaarde dat hij niet van te voren op de hoogte was van zijn benoeming als lid van de Vierschaar en zelfs niet wist wat dit inhield. Uit de stukken komt verder naar voren dat hij in 1941 of '42 lid werd van het Boerenfront (later de Landstand) de Tuinbouwraad en de Buurt Boerenraad van HON. In 1944 bedankte hij voor die functies omdat er sprake was van bevoordeling van grote boeren ten koste van de kleinere. Anne kreeg in 1944 het verzoek om hulplandwachter te worden en kreeg een uniform en geweer toegewezen, maar daar ging hij niet op in. Hij hoorde niets meer nadat hij als volgt gereageerd had: 'dat ik alleen dan bereid was als hulplandwachter dienst te doen indien het uitsluitend de bestrijding van den zwarten handel zou betreffen. Ik ben nl. steeds een fel tegenstander van zwarten handel geweest.'

In een stuk van 21 maart 1946 met titel proces-verbaal van het tribunaal te Leeuwarden staat dat Annes vrouw Sjoerdje verklaarde dat zij slechts enkele honderden guldens achter de hand had en een knecht in dienst had moeten nemen voor de tuin. Dat Anne al in Amerika 'tegen het kapitalistische bestel der samenleving is gekeerd en om het agrarisch belang en eenheidsstreven der NSB is gegrepen.' Dat hij gedurende de bezettingstijd iedereen aan groenten geholpen heeft 'tegen den officiëlen prijs' en dat hij 'een zoekende geest is die in de goede richting wil.'

Over zijn dorpsgenoten schreef Anne in de hiervoor aangehaalde brief van 12 november 1940: 'Zij allen verachten mij, misschien niet als mede-burger, maar als Nationaal Socialist.' Dit is vijf jaar later precies de houding van diezelfde dorpsgenoten, al is verachten een veel te groot woord. Populair was hij niet. Anne kon na de bevrijding rekenen op een meewarige houding, zoals blijkt uit het proces-verbaal van Kerst Haagsma op 27 april 1945, minder dan twee weken na Annes arrestatie. Hij verklaarde tegenover Haagsma dat hij lid werd van de NSB, 'omdat ik hier een nieuwe toekomst betreffende de welkvaart van Europa in zag.' Ter afsluiting schrijft de verbalisant: 'dat Anne van de Veer volbloed lid was der NSB en hiervoor thans nog vol moed is. Van der Veer is echter nimmer iemand tot last geweest en heeft in verschillende dingen meegewerkt. Op zijn bedrijf was hij altijd zeer werkzaam en heeft de burgerij ten allen tijde behulpzaam geweest met de door hem geteelde groenten. In het algemeen wordt het lid zijn der NSB plaatselijk beschouwd als een dwaasheid van Van der Veer.'

Anne werd opnieuw verhoord in oktober 1945, nu door de politierechercheur bij de politieke opsporingsdienst Jan van Dijk, over zijn functies en taken binnen de NSB, zoals zijn lidmaatschap van de Volksdienst en het uitventen van het blad 'Volk en Vaderland'. Net als Haagsma breekt ook van Dijk in zijn afsluiting een lans voor Anne: 'Verdachte Van der Veer is iemand die het niet zoo gemakkelijk vinden

kan.' Hij wijst op de terugkomst na het verblijf in Amerika en het moeizame bestaan van het 'tuindersbedrijfje' dat hij daarna heeft opgezet, 'waarin hij door noesten vlijt een bescheiden bestaan voor zijn gezin vindt.'

Tijdens het proces zijn verklaringen met eenzelfde strekking ingebracht, van burgemeester Rinke Reitsma, de weduwe Couperus, huisarts H. Kingma en als meest opvallende: de brief van de hervormde predikant A. van Leeuwen van 20 februari 1946. Allemaal benadrukken ze Annes goede wil en moeilijke karakter. Kingma, in 1946 arts te Groningen en eerder gedurende twee jaar als arts te Koudum werkzaam geweest, verklaarde veel met Van der Veer en zijn gezin in aanraking te zijn geweest. En over Anne: 'Zijn geloof in het ideaal was onwankelbaar. Hij was niet blind voor de corruptie binnen de NSB en bij de Duitsers [...] Zijn geloof in Mussert was onwankelbaar.' Volgens de weduwe Couperus – haar zoon was opgepakt door de Duitsers - had Anne 'tijd noch moeite gespaard om haar zoon weer los te krijgen.'

Van Leeuwen is het meest duidelijk en gedetailleerd, maar ook kritisch. Toch neemt hij het voor hem op, hoewel Anne zich had afgekeerd van de kerkelijke gemeente en Van Leeuwen hem nooit in de kerk zal hebben gezien. Zijn pleidooi bestaat uit zes punten, hierna letterlijk geciteerd:

'1. De maatschappelijke oorzaken die Anne richting NSB dreven: in verzet tegen bestaande verhoudingen, waar hij als tuinder aan de lijve de fouten van ondervond.

2. De aard van zijn NSB-sympathieën: Het bleek echter uit zijn uitlatingen dat hij meende een specifiek Nederlands Nationaal Socialisme te kunnen voorstaan. Daarom distancieerde hij zich van het Duitse Nationaal Socialisme, en stond daar in vele opzichten critisch tegenover, evenals tegenover de terroristische stromingen in de NSB. Hij was uitgesproken anti-geallieerd, wat hij meende niet in strijd te zijn met oprechte Nederlandsche gezindheid;

3. Zijn houding ten opzichte van de bezetter: Het staat wel vast dat hij, hoewel op de hoogte van verblijfplaatsen van onderduikers [en] en actie van de illegaliteit e.d., zich nooit heeft laten lenen tot verraad van personen.

4. Zijn houding t.o.v. corruptie: Hij heeft nooit tegen zwarte prijzen handel gedreven en is inzake de voedselvoorziening steeds behulpzaam geweest. Ook heeft hij zijn lidmaatschap van de NSB nooit uitgebuit voor financiële voordelen.

5. Zijn gebruiksaanwijzing; Hij is een man met een moeilijk karakter; als zodanig niet populair. Zijn NSBer-schap bracht vanzelfsprekend impopulariteit in de dorpsgemeenschap mee. Toch heeft men algemeen waardering gehad voor de houding die hij ondanks zijn NSBer-schap ingenomen heeft en is men overtuigd, hoezeer ook de objectieve onjuistheid van zijn ideeën inziende, dat hij subjectief oprecht is geweest.

6. Al deze dingen moeten overwogen worden waarbij ook nog gewezen wordt op de belangen van 's mans bedrijf.'

Het vonnis

Na een jaar deed het oorlogstribunaal uitspraak: 1 jaar internering met aftrek van voorarrest en ontzegging van het kiesrecht voor de duur van 10 jaar. Hij was lid van de NSB geworden omdat ze als tuinders voor de mestvaalt teelden, zo probeerde Anne zich te verontschuldigen. Hij gaf toe dat hij na 1940 had gedwaald. '*Het tribunaal was er toch niet zoo van overtuigd, dat hij volkomen "genezen" was*,' schreef het Friesch Dagblad op 25 maart 1946, naar aanleiding van de zitting. Maar ook dat de beschuldigde niet slecht bekend stond.

Na de bevrijding was hij overgebracht naar Kamp Sondel, een strafkamp waar hij in voorarrest heeft gezeten. Dat was geen leuke tijd vanwege de strenge discipline, het zeer slechte eten en het verbod om bezoek te mogen ontvangen. Onder de bewakers en de mensen die er de baas speelden waren volgens mijn vader veel maatschappelijke mislukkelingen.

Ik herinner me nog goed dat mijn moeder en ik op een dag door Willem de Boer (van het meisje Rifka) met zijn brik naar Sondel zijn gereden, met een pakje met eten en kleren voor mijn vader. Het was een lange rit voor de 'kedde', die een paar keer weigerde verder te lopen. Dan stapte Willem af om het beest toe te spreken en een paar klapjes op zijn kont te geven. We stonden voor de slagboom, maar mochten er niet in. Het pakje werd overhandigd aan de bewakers en we hoopten maar dat mijn vader het zou krijgen. Ik zag hem staan, zo'n 30 a 40 meter verderop, tussen twee bewakers, maar ze kwamen niet dichterbij. Wij wuifden. Mijn vader aaide wat eigenaardig over zijn hoofd en onder zijn pet. 'Hy mei net wuiwe,' zei mijn moeder, 'dat is syn wuiwen.'

De keuze van mijn vader om lid van de NSB te worden was achteraf gezien ongelukkig, maar ook wel een beetje begrijpelijk gezien het uiteenspatten van zijn 'American Dream', de frustraties over lage prijzen die hij als tuinder kreeg voor zijn producten en de jaren van armoede en onzekerheid onder de regering Colijn. Hij was niet de enige die zijn oude partij verliet. In 1935 haalde de NSB acht procent van de stemmen. Blijkbaar had Anne weinig vertrouwen in maatregelen van de regering om de werkloosheid te bestrijden, zoals werkverschaffingsprojecten. In Koudum was er een speciaal gericht op het belang van de tuinders: Vendu Tivoli.

Mijn gevoel over mijn vader is dubbel. Aan de ene is er de schaamte, maar aan de andere kant heb ik de neiging hem te verdedigen. Hij is tenslotte mijn vader. Hij had natuurlijk moeten kappen met de NSB toen in 1937 ook daar fascisme en discriminatie de kop opstaken, of bij de Duitse inval in 1940. Zijn frustratie en koppigheid stonden die stap in de weg. Het maakte hem toen de oorlog voorbij was tot een landverrader. In plaats van het verwachte heil bracht zijn keuze hem dieper in de problemen.

Gelukkig was hij geen meeloper zoals degenen die uit eigenbelang in 1940 nog eens aansloten en gelukkig hield hij altijd het respect van zijn dorpsgenoten omdat hij hard werkte en geen verrader van mensen was, maar anderen hielp.

Kamp Sondel (collectie Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân).

Koudum 'for ever', tegen wil en dank

Na de internering heeft hij in 1946 zijn tuindersvak opnieuw opgepakt. Zijn afnemers konden als vanouds op hem rekenen. Zij wisten dat hij de zaak nooit zou besodemieteren door onder in de groentekisten producten te stoppen van mindere kwaliteit, zoals anderen wel deden. Ik kan me een keer herinneren dat hij een hele goede prijs beurde door iets wat eigenlijk een stommiteit was: hij had de spitskool te vroeg gezaaid, maar de weergoden zorgden ervoor dat alle kolen toch geoogst konden worden. Ook de Koudumer veiling had een beste dag. Het waren duizenden flinke kolen en ze brachten wel een gulden per stuk op. 'Dat moast takom jier wer dwan', zei ik, maar hij was van mening dat het een eenmalige toevalstreffer was. Hij kreeg gelijk want anderen hebben het geprobeerd, zonder succes.

Deze foto van mijn vader in zijn werkerskloffie op zijn tuin aan de Westeweg maakte ik in 1961.

Dankzij collega-tuinder en veiling-meester Popke de Vlugt stond hij bekend onder de naam Ajax, omdat hij de veilingbrieven tekende als A. Jac. van der Veer.

De band met mijn vader was beter dan die met mijn moeder, hoewel ik geen enkele keer een goed gesprek met hem heb gehad, maar dan ook nooit! Altijd probeerde hij er onder uit te komen, ook als ik hem uitnodigde om een stukje te gaan rijden, even naar de Afsluitdijk of zo. Ik heb het hem diverse keren gevraagd. 'Oare kear mar', was dan het antwoord. Hij keerde zich meer en meer af van alles en iedereen. In Amerika had hij vrienden, maar in Koudum hield hij vriendschappen af. Hij ging zelden op visite; alleen bij Neine, zijn tante, als thuis de sfeer weer eens om te snijden was, en een enkele keer bij Beitske Feenstra, al vond hij dat zij zeurde.

Op de foto's uit de Amerikaanse tijd loopt hij er altijd modieus en piekfijn en verzorgd bij. Maar zo heb ik mijn vader nooit gekend. Kleren en hoe hij eruit zag; het interesseerde hem geen moer en dat kun je op sommige foto's wel zien. Hij had een net pak, zijn trouwpak, maar dat droeg hij nooit. En voor zover ik het mij herinner is hij nooit bij de kapper geweest en ook niet in een winkel voor nieuwe kleren. Mijn moeder kocht wel eens ondergoed. Hij droeg altijd dezelfde kleren en als er wat stuk was dan verstelde zij het.

In 1965 ben ik getrouwd met Piety van Malsen, uit Makkum, geboren in 1942. We hebben twee kinderen gekregen. In onze verlovingstijd kreeg zij een hele goede band met mijn vader. Dat kwam zo: Zij had ontslag genomen bij een verzorgingstehuis in Lagevuurse, en zocht weer een baan in Friesland. Omdat Piety een poosje werkeloos was, kwam ze vaak bij ons overnachten. Het was in de zomer, in de bonenplukperiode, en ze vroeg mijn vader of ze niet kon helpen. Dat heeft ze een aantal weken gedaan tot zijn grote genoegen. Hij riep haar dan iedere morgen om 5 uur: 'Dame, it is tiid!' Piety trok dan een oude overall van mij aan, en ging ontbijten met thee en brood wat hij had klaar gemaakt. Nooit heeft hij haar bij de voornaam genoemd, het bleef 'Dame!'

Op onze bruiloft in Makkum gebeurde er een wonder: Mijn vader in zijn trouwpak, was aanwezig, tot grote verbazing van iedereen. Hij had zich door Jappie Klijnstra van Kemker in de taxi laten rijden. 'Ik gean net mei nei tsjerke.' We waren allang blij dat hij er was. Piety opperde dat hij Makkum wel even kon bekijken. Maar wie zat er al toen wij de kerk inliepen? Piety kreeg tranen in haar ogen. Het is waarschijnlijk de enige keer na Amerika dat hij een kerk van binnen zag. Zijn zwak voor Piety heeft vast een grote rol gespeeld. Zij was de enige tegen wie hij wel eens lachte.

Mijn vader en ik in 1973, beiden met snor en lang haar. We vielen niet uit de toon want het was de mode en ik was popmuzikant. Mijn vader vertikte het gewoon om naar de kapper te gaan. Af en toe sneed mijn moeder er een stuk af.

De rechters van het tribunaal hadden het goed gezien dat mijn vader ondanks het strafkamp niet volledig genezen was. Hij is altijd opstandig gebleven en kwaad op de hele wereld, behalve dan op Piety. Hij bewaarde zijn NSB-spullen bijvoorbeeld en soms kon hij behoorlijk anti-joods uit de hoek komen. Toen hij weer mocht stemmen heeft hij dat welgeteld één keer gedaan. Toen ik hem vroeg op wie zij hij: 'Boer Koekoek'. Het tekent zijn cynisme over de politiek want in die jaren was hij juist een vurig aanhanger van Joop den Uyl, volgens hem de grootste socialist die er bestond.

Na zijn terugkeer in Koudum in 1931 is hij, de man die vier keer op een passagiersschip de Atlantische Oceaan overstak en in een T-Fordje de VS van oost naar west doorkruiste, nooit meer buiten het dorp geweest, op vier uitzonderingen na: Het onvrijwillige verblijf in strafkamp Sondel, het tribunaal te Sneek, de bruiloft van Piety en mij en natuurlijk die keer dat hij Eppie Couperus op de fiets uit Staveren haalde. De Afsluitdijk heeft hij nooit gezien, zelfs niet toen hij er in 1965 zo dichtbij was.

Jaap van der Veer in 1983. Foto Henk Bellinga.

III. Tot besluit

Jaap en ik kennen elkaar goed. Zijn verhaal is in samenwerking op het papier gekomen. Dat ging zo: Hij heeft in een bepaalde periode in zijn leven veel foto's en dia's gemaakt. In "Album van Koudum, " op de website van Stichting Histoarysk Koudum, zijn mooie plaatjes van hem te vinden, zoals die van zijn auto op het ijs van de Var en de sneeuwduinen bij Koudumer Zijl in de winter van 1963, die van zijn vader op zijn tuin, of samen met Wiebe Haytema, met hun jachtgeweren bij een feest in de Dobbe en niet te vergeten die van Piebe de Vlugt op de scooter, met zoon Popke achterop. In december 2018 stuurde Jaap enkele oude foto's afkomstig van zijn vader. Ze zaten in een schoenendoos.

In die doos bleek nog veel meer te zitten, want enkele maanden later volgde een tekst met de volgende aankondiging: 'Hoi jan, Bekijk dit maar even, wat stijl fouten? Ben niet zo'n schrijver. Ik ben veel foto's aan het scannen, kom ik wel op terug.' Het was een verhaal over zijn vader Anne Jac. van der Veer over de jaren die hij vanaf zijn twintigste jaar doorbracht in de VS. De bijbehorende foto's haalden bij Jaap herinneringen aan verhalen van zijn vader naar boven.

Toen we elkaar hierover spraken werd duidelijk dat de doos ook zaken bevatte die herinnerden aan een heel andere episode uit Anne's leven, namelijk zijn NSB-lidmaatschap in de Tweede Wereldoorlog. Jaap maakte duidelijk dat beide episoden alles met elkaar te maken hebben en hij was bereid om deze geschiedenis aan het stuk toe te voegen. Regelmatig spraken wij elkaar bij Jaap en Piety thuis over de jongste versie van de tekst. Het waren bijzondere gesprekken over een soms ongemakkelijk onderwerp. Bijna ieder gesprek leverde nieuwe informatie op, ook van de kant van Piety.

We kennen elkaar vooral van de wekelijkse repetities van 'Nij Libben' in de Klink; Jaap en ik als muzikanten van de fanfare en vaste deelnemers aan de derde helft, en Piety die daar soms achter de tap stond. Zelf is hij er bescheiden over maar Jaap was een zeer talentvolle muzikant. Toch verliet hij het conservatorium, tot ontsteltenis van zijn docent. Overdag was hij installateur, later tevens mede-eigenaar van het bedrijf. 's Avonds en in het weekend zat hij in de muziek, o.a. als saxofonist van de rockband Warehouse en The Latches, als dirigent van Salonorkest Andante te Bolsward en als leider van BBF75, Bigband Friesland 1975. Hij speelde bij 'Nij Libben' om in conditie te blijven, als muzikant.

In dit project zijn we weer samengebracht maar nu in andere rollen: Jaap met een verhaal en ik als onderzoeker. Jaaps herinneringen zijn naast archiefbronnen uit Amerika en Nederland gelegd, zoals Annes dossier in het archief van de bijzondere rechtspleging. Op 14 september 2020 heb ik dat ingezien, in het Nationaal Archief te Den Haag. Het was wegens de corona-beperkingen niet mogelijk om dit samen te doen. De op onderzoek gebaseerde onderdelen in de tekst heb ik geschreven, de teksten samengevoegd, en waar nodig aangevuld met gespreksnotities, het geheel geredigeerd en voorzien van de afbeeldingen; alles in overleg en met instemming van Jaap, want het is zijn verhaal.

Kalmte overwint.

Als mensen een dispuut beginnen
En d'ene een bits antwoord geeft,
Heeft hij de meeste kans van winnen,
Die kalm blijft en beleefd.

Ervaring van anderen kan onze eigen meeningen wijzigen.

De Bromtol; weekblad voor Nederlandsche militairen in Engeland, 12 juni 1942.

Het is een beschrijvend verhaal en het verhaal is herkenbaar, maar valt er ook iets te leren van Annes keuzes als reactie op de crisis waarin hij verzeild raakte? De kern is dat hij koos voor de groep die anderen de schuld gaf van de eigen situatie. We weten hoe het afliep toen deze groep het stuur in handen kreeg. Zelf stak Anne weinig van op van dit debacle, gezien zijn houding na 1945. Blijkbaar was hij niet in staat afstand te doen van zijn oude ideeën, na ze eerder zo vurig te hebben nagestreefd. Annes verhaal is relevant omdat crisissituaties nu eenmaal bij het leven horen. Geen crisis is hetzelfde, dat is wezenlijk aan een crisis, er is dus geen kant-en-klare oplossing om eruit te komen. Een passende houding lijkt er wel te zijn, namelijk kalmte.

Uit het verhaal van Jaap blijkt niet hoe en in welke mate zijn leven is beïnvloed door de keuzes van zijn vader. In de gesprekken heeft hij dingen verteld over zijn jeugd en latere leven, zoals de spanningen in het gezin door de soms heftige ruzies tussen zijn ouders, over de astma die maakte dat hij meteen na de oorlog tot aan zijn veertiende, in Zwitserland, op Schiermonnikoog of op de Veluwe verbleef omdat hij thuis soms bijna stikte, en over de ruige kanten van zijn leven als muzikant, maar de details wilde hij helaas niet aan het papier toevertrouwen.